

SIYASAL YOZLAŞMALARIN EKONOMİK ETKİLERİ*

Coşkun Can Aktan

Siyasal yozlaşmanın evrensel düzeyde ayıplandığı, sosyal, ahlaki ve kültürel değerleri zedelediği önceki açıklamalarımızda belirtilmiştir. Ancak; siyasal yozlaşmanın toplumun bütün kesimlerince eleştirilen bu etkileri dışında, burada, konunun ekonomik boyutunu incelemek istiyoruz. Siyasal yozlaşmanın ekonomik etkileri ve sonuçları nelerdir? Siyasal yozlaşma, milli ekonomi üzerinde ne tür sonuçlar doğurur?

Siyasal yozlaşmanın etkilerini incelemeden önce siyasal yozlaşma ile sosyo-ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışalım. Şekil 1'de Rostowian sosyo-ekonomik gelişme trendi ve siyasal yozlaşma arasındaki ilişkinin geometrik yorumu yapılmak istenmiştir. Rostowian sosyo-ekonomik gelişme trendi başlıca beş değişik aşama göstermektedir:¹

- 1.Geleneksel toplum aşaması
- 2.Take-off' a geçiş aşaması
- 3.Take-off aşaması
- 4.Ekonomik Büyüme ve Kalkınmanın Gerçekleştiği dönem veya aşama
- 5.Refah aşaması.

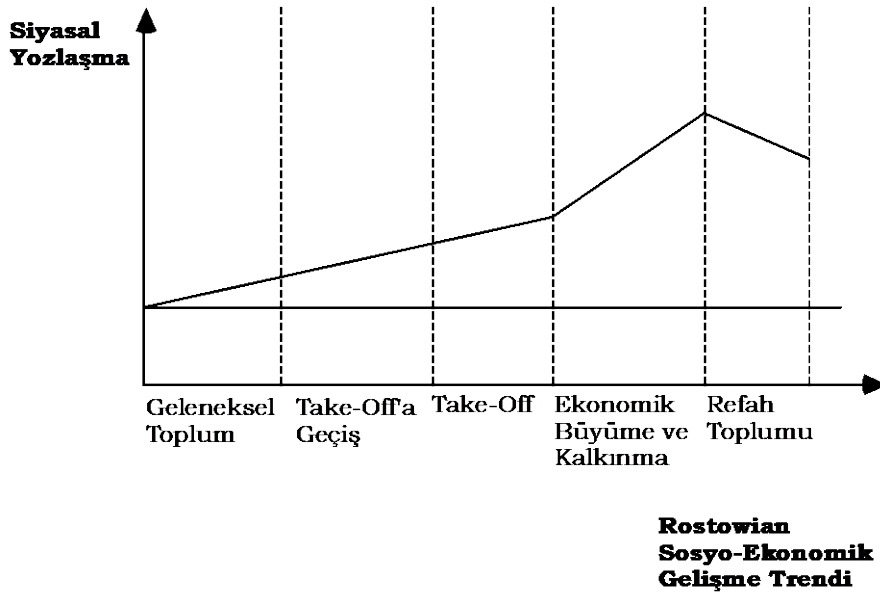
Geleneksel toplum aşamasında kullanılan üretim yapısı son derece ilkeldir ve ekonomide tarımsal yapı hakimdir. Toplumda sosyal, siyasal ve ekonomik yapı ve kurumlar henüz kurulamamıştır. Bu aşamada toplum belirli sosyal sınıflara ayrılmıştır. Feodalizm, geleneksel toplum yapısına bir örnek teşkil etmektedir. Bu aşamada geniş anlamda siyasal yozlaşmanın varlığından ve yaygınlığından söz etmek doğru değildir.

İkinci aşama Take-off' a geçiş aşaması, diğer bir deyişle ekonomik büyüme ve kalkınmaya geçiş aşamasıdır. Bu dönem içerisinde ekonomik kalkınmanın başlaması için gerekli sosyal, siyasal ve ekonomik değişimler gözlemlenebilmektedir. Teknolojik yeniliklerin artması, sermaye birikiminin

* Coşkun Can Aktan, Temiz Toplum ve Temiz Siyaset, İstanbul: T Yayınları, s.63-70.

¹ Bkz: W.Rostow, İktisadi Kalkınmanın Merhaleleri, Ankara: MEB Yayınları, 1971.

hızlanması, üretimde modern tekniklerin kullanılmaya başlanması ve alt-yapı yatırımlarının devlet tarafından gerçekleştirilmesi bu dönemde gözlemlenen başlıca ekonomik değişimlerdir. Eğitim ve sağlık alanında da bu gelişme trendi içerisinde ilerlemeler görülebilmektedir. Bu aşamada siyasal yozlaşma henüz tam anlamıyla ortaya çıkmış değildir. Rüşvet belirli ölçüde toplumsal yapı ve kurumların işleyişinde göze çarpan başlıca siyasal yozlaşma türüdür.

Şekil: 1 -Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Siyasal Yozlaşma İlişkisi

Rostowian sosyo-ekonomik gelişme trendinin üçüncü aşaması "Take-off" yani kalkış aşamasıdır. Bu dönemde artık tarıma dayalı ekonomik yapıdan sanayileşmeye doğru bir gelişme gözlemlenmektedir. Modern toplumun gereği olan sosyal, siyasal ve hukuki kurumlar da oluşturulmaya başlanmıştır. Üretimde artık yeni teknolojiler, modern finansman ve pazarlama teknikleri kullanılmaktadır. Take-off aşaması, siyasal yozlaşma için de bir "kalkış" aşaması oluşturmaktadır. Sosyal, siyasal ve hukuki kurumların işleyişinde değişik türde ve boyutta siyasal yozlaşma görülmektedir.

Dördüncü aşama, Rostow'un deyişiyle Olgunluğa Geçiş Dönemidir. Bu dönemi ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştiği dönem veya

aşama olarak görmek mümkündür. Bu dönem siyasal yozlaşma ve ekonomik yozlaşmaların en sık yaşandığı dönemdir.

Rostowian sosyo-ekonomik gelişme trendinin son aşaması Refah Toplumu dönemidir. Bu dönemin belirgin özellikleri kişi başına milli gelir düzeyinin yüksek olması, sosyal refah ve sosyal güvenliğin önemli ölçüde gerçekleştirilmiş olması, demokratik yapı ve kurumların yerine oturtulmuş olmasıdır. Bu dönemde siyasal yozlaşmanın tür ve boyutlarında önemli ölçüde bir azalma gözlemlenebilmektedir. Toplumda eğitim ve kültür seviyesinin artmış olması, demokratik yapı ve kurumların işlerlik kazanması, kamuoyu ve basın daha reaksiyoner olması siyasal yozlaşmaya sınırlama getirmektedir.

Bu açıklamalardan sonra şimdi siyasal yozlaşmanın etkilerini incelemeye çalışalım. Önemle belirtelim ki siyasal yozlaşma bütünüyle "negatif" etkileri olan bir kavram olarak ele alınır ve siyasal yozlaşmanın etkileri denildiğinde çoğunlukla bundan "negatif etkiler" anlaşılır.

Siyasal yozlaşma, herşeyden önce ekonomik kaynakların israf edilmesi, kamu kaynaklarının kötü dağılımı ve kullanımı demektir. Ekonomide etkin-sizliğe yol açan siyasal yozlaşmayı bütünüyle bir sosyal maliyet olarak görmek mümkündür. Siyasal yozlaşma yoluyla devletten bir ekonomik transfer elde etmeye çalışan çıkar ve baskı gruplarının faaliyetleri milli ekonomiyi optimumdan saptırır. Bu optimumdan sapma başlıca iki şekilde ortaya çıkar: Birincisi yukarıda belirtilen kaynak kullanımı ve dağılımında etkinsizlik (allocative inefficiency), ikincisi ise X-Etkinsizliği (X-inefficiency) dir. Özellikle rant kollama faaliyetleri sonucu imtiyaz hakkını elde eden monopolcünün rekabet baskısı altında olmaması dolayısıyla maliyetlerinde bir yükselme ortaya çıkar. Bunun asıl nedeni, rekabetçi bir piyasada firmaların düşük maliyetle çalışmak zorunda olmalarıdır. Monopolcü böyle bir baskı altında olmadığından yani, tek satıcı durumunda bulunduğundan etkin çalışmaz ve böylece toplam maliyetlerinde bir yükselme görülür. Konuyu bu şekliyle ele alan H.Leibenstein,² monopol piyasasında X-etkinsizlik olarak tanımladığı bu durumun toplum açısından bir sosyal maliyet olduğunu belirtmektedir.

Şu halde siyasal yozlaşmanın birinci önemli etkisi, ekonomide kaynak dağılımında ve kullanımında etkinsizlik ile X-etkinsizliğine yol açmasıdır. Siyasal yozlaşmanın bir diğer sonucu da kamu harcamalarında artış doğurması

² Harvey Leibenstein, "Allocative Efficiency vs. X-Inefficiency", American Economic Review, vol 50, June 1966. s. 392-415.

ve bunun zorunlu olarak vergi yükü üzerinde yukarıya doğru artış şeklinde bir baskı oluşturmasıdır. Gerçekten de devletten "ekonomik transfer" elde etmeye çalışan çıkar ve baskı grupları bürokrasi üzerinde etkili olarak bütçenin hacminin genişletilmesine çalışırlar. Adil bir şekilde dağıtımı yapılamayan iktisadi ve sosyal gayeli mali yardımlar ekonominin prodüktif kapasitesinin azalmasına yol açar. Devletin "transfer harcamaları" nı artırması, bunun finansmanı için ekonomide para arzının ve/veya iç ve dış borçların yanısıra vergi yükünün de zorunlu olarak artırılması sonucunu doğurur. Konunun maliye politikası içerisinde düşünülecek bir başka yönü de şudur: Siyasal yozlaşmayla elde edilen istisna, muafiyetler, yatırım indirimi vb. vergi teşvikleri sonucunda devletin vergi gelirlerinde bir azalma olur. Şu halde siyasal yozlaşmanın ikinci etkisi vergi harcamalarının artmasına neden olmasıdır.

Siyasal yozlaşmanın diğer bir etkisi de gelir dağılımı üzerinde görülmektedir. Çıkar ve baskı gruplarının siyasal yozlaşma yoluyla "ekonomik transfer" elde etme gayretleri elde edilen transferin türüne göre iki tür sonuç ortaya çıkarır. Tarım ürünleri destekleme alım fiyatları, bazı sektörlerde düşük faiz veya sıfır faizle verilen krediler vb. verimli ekonomik transferler olarak adlandırılabilir ve bu harcamaların genel olarak ekonomi üzerinde olumlu sonuçlar verdiği kabul edilir. Kısaca, iktisadi gayeli mali yardımlar veya sübvansiyonlar olarak adlandırılan bu transferler dışında bir de sosyal gayeli mali yardımlar adı verilen transferler bulunmaktadır. Devlet tarafından işsizlere, fakirlere, dul, yetim, malullere, yaşlı ve sakatlara vb. verilen karşılıksız transferler bulunmaktadır. Devletten elde edilen bu tür transferler gelirin yeniden dağılımında önemli rol oynamaktadır. Gelirin yeniden dağılımı için yapılan harcamalar bazı iktisatçılarca şiddetle eleştirilmektedir. İktisatçılar, toplumda bazı kişi ve grupların devletten bu şekilde bir ekonomik transfer elde etmek için siyasal yozlaşmayı bir araç olarak kullandıklarını belirtmektedirler.

Siyasal yozlaşmanın ekonomik etkileri incelenirken şu önemli soru akla gelmektedir. Siyasal yozlaşma ekonomik kalkınma üzerinde yararlı olabilecek bir araç mıdır? Ya da siyasal yozlaşma yoluyla ekonomik kalkınma ne ölçüde başarılabilir? Bu analize kamu sektöründe prodüktivitenin görece olarak yetersiz ve düşük olduğunu kabul ederek başlamak mümkündür. Gerek az gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde bürokrasinin etkin ve verimli çalışmaması, mali ve ekonomik kararların zamanında alınmaması gibi hususlar kamu sektöründe prodüktivitenin yetersiz olma-

sının kaynaklarıdır. Herşeyden önce, kamu sektöründe elde edilen gelir ile bürokrasinin geliri arasında direkt bir korelasyonun bulunmaması bu yetersizliğin ana kaynağıdır. Konuyu bu şekliyle ele alınca bazı tür siyasal yozlaşmaların bürokrasiye dinamizm getireceğini söylemek mümkündür. Özel kişi ve kurumlar siyasal yozlaşma yoluyla devletten ekonomik transfer elde etmek ve bu yolla yatırımlarını artırmak amacıyla bürokrasi üzerinde bir baskı oluşturabilirler. Konuya bu açıdan bakıldığında rant kolla- ma ve benzeri türdeki "ekonomik transfer" elde etme gayretlerinin sonuç itibariyle GSYİH' de artış doğuracağını söyleyebiliriz. Özellikle az gelişmiş ülkelerde devletin ağır işleyen çarkı, risk, belirsizlik ve sermaye birikiminin yetersiz olması dolayısıyla özel yatırım harcamalarının düşük olduğu bilinmektedir. Devletten ekonomik transfer elde etme faaliyetleri sonucun- da özel yatırım harcamalarının artabileceğini söylemek mümkündür. An- cak çıkar ve baskı grupları bir kere devlet bürokrasisine egemen olunca, ekonomik yapıyı kendi istekleri doğrultusunda yönlendirebilirler ve bu yönde kararlar alınmasını sağlayabilirler. Devletten daha fazla "ekonomik transfer" elde etmek için bürokrasi üzerinde etkili olarak bütçenin bir kısmını bütçe dışına kaydırmaya çalışırlar. Günümüzde pek çok ülkede giderek genişleyen bütçe dışı fonlar ve kredi bütçeleri esasen siyasal yoz-laşmanın devlet yönetiminde ne derece güçlü bir araç olduğunu göstermektedir. Bütçe dışı fonlar ve kredi bütçeleri uygulamaları, günümüzde pek çok demokratik ülkede yaygınlık kazanmıştır. Siyasal iktidarlar bütçe dışı fonlar oluşturmak suretiyle daha kolay ve fleksibl harcamada buluna- bilmektedirler. Geleneksel bütçe ilkeleri esas alınarak bütçe sisteminde reform yapmak yerine bütçe dışında gelir toplama ve bunları parlamento- nun denetimi dışında harcama demokrasiye önemli bir gölgedir. Fonlar ve kredi bütçeleri ile yaratılan "yeraltı kamu sektörü" ile günümüzün çağdaş demokrasilerinde gerçek bir trajedi yaşanmaktadır.